

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 47

L I E T U V O S

ARCHEOlogija 47

Leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

(Finansavimo sutarties numeris S-LIP-19-4)

Redaktorių kolegija / Editorial board:

Atsakingoji redaktorė / Editor-in-chief dr. Agnė Čivilytė
(Lietuvos istorijos institutas, Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Atsakingosios redaktorės pavaduotoja / Assistant Editor
dr. Elena Pranckėnaitė (Lietuvos istorijos institutas,
Vilnius / Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Laurynas Kurila (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Valdis Bērziņš (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Habil. dr. Anna Bitner-Wróblewska (Valstybinis
archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija / State
Archaeological Museum in Warsaw, Poland)

Dr. Christoph Jahn (Baltijos ir Skandinavijos archeologijos
centras, Šlėzvigas, Vokietija / Center for Baltic and
Scandinavian Archaeology, Schleswig, Germany)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Akad. prof. dr. Eugenijus Jovaiša (Lietuvos mokslų
akademija, Vilnius / Lithuanian Academy of Sciences,
Vilnius)

Habil. dr. Bartosz Kontny (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Prof. dr. Valter Lang (Tartu universitetas, Estija /
University of Tartu, Estonia)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas,
Lietuva / Vilnius University, Lithuania)

Habil. dr. Tomasz Nowakiewicz (Varšuvos universitetas,
Archeologijos fakultetas, Lenkija / Faculty of Archaeology,
University of Warsaw, Poland)

Habil. dr. Grzegorz Osipowicz (Mikalojaus Koperniko
universitetas, Torunė, Lenkija / Nicolaus Copernicus University,
Toruń, Poland)

Dr. Gytis Piličiauskas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Eve Rannamäe (Tartu universitetas, Estija / University of
Tartu, Estonia)

Dr. Andra Simniškytė (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Roberts Spīrgis (Latvijos universitetas, Latvijos istorijos
institutas, Ryga / University of Latvia, Institute of Latvian
History, Riga)

Dr. Eugenijus Svetikas (Lietuvos istorijos institutas, Vilnius /
Lithuanian Institute of History, Vilnius)

Dr. Andris Šnē (Latvijos universitetas, Ryga / University of
Latvia, Riga)

Doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas, Lietuva /
Klaipėda University, Lithuania)

Prof. dr. Šarūnas Milišauskas (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Timothy Cheval (Niujorko valstijos Bafalo
universitetas, JAV / New York State University at Buffalo, USA)

Prof. dr. Johan Ling (Goteborgo universitetas, Švedija /
University of Gothenburg, Sweden)

Sekretorė / Secretary Dovilė Urbonavičiūtė-Jankauskienė

Redakcijos adresas / Editorial Board address:

Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

Tel. (+370) 5 2614436, fax (+370) 5 2611433

e-mail: lietuvsarheologija@gmail.com;

civilytea@gmail.com

Žurnalas registruotas: EBSCO Publishing: Central and Eastern European Academic Source European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS)

TURINYS / CONTENT

Agnė Čivilytė	PRATARMĖ.....7 FOREWORD11
MARIJA GIMBUTIENĖ KAIP ASMENYBĖ / MARIJA GIMBUTAS AS PERSONALITY	
Ernestine S. Elster	MARIJA GIMBUTAS, HER EXCAVATIONS, AND THE CONCEPT OF OLD EUROPE / MARIJA GIMBUTIENĖ, ARCHEOLOGINIAI KASINĖJIMAI IR SENOJI EUROPA15
James Patrick Mallory	MARIJA GIMBUTAS IN THE CLASSROOM, FIELD AND OFFICE: A SHORT PERSONAL REMINISCENCE / MARIJA GIMBUTIENĖ KLASĖJE, KASINĖJIMUOSE IR KABINETE: TRUMPI ASMENINIAI PRISIMINIMAI.....31
Kornelija Jankauskaitė	MARIJA GIMBUTIENĖ: KELIAUTOJA IR TYRĖJA / MARIJA GIMBUTAS: TRAVELLER AND RESEARCHER.....43
STRAIPSNIAI / ARTICLES	
Šarūnas Milišauskas	MARIJA GIMBUTAS (GIMBUTIENĖ): THE BALTIC GODDESS55
Kathryn Hudson	MARIJA GIMBUTIENĖ: BALTŲ DEIVĖ.....88
Julia Mattes	ANTHROPOMORPHIC FIGURINES, GYNOCENTRISM AND GIMBUTAS' RECEPTION INSIDE ARCHAEOLOGY AND BEYOND91 ANTROPOMORFINĖS FIGŪRĖLĖS, GINOCENTRIZMAS IR MARIJOS GIMBUTIENĖS IDĖJOS ARCHEOLOGIJOJE BEI UŽ JOS RIBŲ 123
Nurcan Yalman	MELLAART, GIMBUTAS, GODDESSES, AND ÇATALHÖYÜK: EARLY ASSUMPTIONS AND RECENT PERSPECTIVES ON THE ÇATALHÖYÜK FINDS 125 MELLAARTAS, GIMBUTIENĖ, DEIVĖS IR ČATAL HIUJUKAS: PIRMOSIOS PRIELAIIDOS IR NAUJAUSIA RADINIŲ IŠ ČATAL HIUJUKO APŽVALGA143

Sharada Srinivasan	GODDESS WORSHIP AND THE DANCING FORM: EXPLORING RITUAL IN INDIAN PREHISTORY AND SOUTH INDIAN ANTIQUITY145 DEIVĖS GARBINIMAS IR ŠOKIO JUDESIO FORMA: RITUALAI INDIJOS PRIEŠISTORĖJE IR PIETŲ INDIJOS ANTIKOJE164
Rasa Banytė-Rowell	MARIJA GIMBUTAS' DISSERTATION AND ITS VALUE: BURIAL CUSTOMS IN THE ROMAN IRON AGE.....167 MARIJOS GIMBUTIENĖS DISERTACIJA IR JOS SVARBA: ROMĖNIŠKOJO LAIKOTARPO LAIDOSENA185
Florin Gogâltan	TRANSYLVANIA AND THE OF INDO-EUROPEAN MIGRATION PROBLEM. THE ROMANIAN PARADIGM187 TRANSILVANIJA IR INDOEUROPEIČIŲ MIGRACIJOS PROBLEMA. RUMUNIJOS PARADIGMA 207
Gytis Piličiauskas Edvardas Simčėnka Justina Kozakaitė Žydrūnė Miliauskienė Giedrė Piličiauskienė Harry Kenneth Robson	DONKALNIO IR SPIGINO KAPINYNŲ AKMENS AMŽIAUS ŽMONIŲ KILMĖ IR MOBILUMAS STRONCIO IZOTOPŲ ANALIZĖS DUOMENIMIS..... 209 THE ORIGINS AND MOBILITY PATTERNS OF STONE AGE HUMANS FROM THE DONKALNIS AND SPIGINAS BURIAL GROUNDS ACCORDING TO STRONTIUM ISOTOPE ANALYSIS.....232
Janusz Czebreszuk Agnė Čivilytė	PROFESSOR MARIJA GIMBUTAS' ADVENTURE WITH PREHISTORIC AMBER AND THE RESULTS FOR US.....235 MARIJOS GIMBUTIENĖS PRIEŠISTORINIO GINTARO TYRINĖJIMAI IR JŲ REIKŠMĖ ŠIANDIEN 247
	<i>KITAIP APIE ARCHEOLOGIĄ / ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY</i>
Paulius Gritėnas	FILOSOFIJA KAIP ARCHEOLOGIJA..... 249
	<i>RECENZIJOS / REVIEWS</i>
Artūras Dubonis	RYTIS JONAITIS, IRMA KAPLŪNAITĖ. SENKAPIS VILNIUJE, BOKŠTO GATVĖJE. XIII-XV A. LAIDOSĖNOS LIETUVOJE BRUOŽAI.....253 AUTORIŲ DĖMESIUI..... 259 GUIDELINES FOR AUTHORS..... 263

KITAIPI APIE ARCHEOLOGIJĄ /
ALTERNATIVE PERCEPTIONS OF ARCHAEOLOGY

FILOSOFIJA KAIP ARCHEOLOGIJA

PAULIUS GRITĖNAS

Vilniaus universitetas, Universiteto g. 3, Vilnius, 01513, el. paštas: paulius.gritenas@cr.vu.lt

Filosofai nemėgsta palyginimų su kitais mokslais. Nuo pat pirmosios filosofinės tezės, fiksuotos Talio iš Mileto lūpose VI amžiaus prieš mūsų erą pradžioje, užsidengėme visų mokslų motinos skraiste ir pirmąją poziciją pradėjome užleisti tik po dviejų tūkstantmečių.

Tiesa, užleidus pirmąją poziciją, prisireikė rasti santykį su kitais iš po skraistės išlindusiais mokslininkais, kurie staiga išpuiko ir atsisakė metafizinio klausimų sprendimo. Šiek tiek pafliirtavę su matematikais, fizikais ar astronomais, filosofai greitai suprato, kad su spekuliatyviu samprotavimo metodu prieš indukciją, o ir dedukciją įvaldžiusius empirikus nepašokinėsi.

Draugų pradėta ieškoti artimesnėje sau terpėje, kuri vėliau suskliausta po išdidžiu humanistikos vardu. Tiesa, būta bandymų įkišti nosį ir į biologijos ar antropologijos mokslus, bet viskas baigėsi tik tuo, kad iš filosofų kišenės iššoko sociologija ir psichologija, ristele nubėgusios į priekį ir jau susikūrusios geresnį gyvenimą.

Todėl nutaurintas ir netekęs vietos filosofas su nemenka simpatija pradėjo žvelgti į pusbrolių istoriką. Historikas irgi gali pasigirti rimtu gyvenimo aprašymu, nuorodomis į Herodotą galėdamas įsiterpti šalia išdidaus filosofo baksnojimų į Platono ar Aristotelio įtaką intelektinei Vakarų pasaulio raidai.

Dar smagiau, kad, kaip ir filosofas, pusbrolis istorikas darbuojasi tekstų kalykloje, operuoja žodžio magija ir, vadovaudamasis platoniškuoju užmoju, siekia absoliutaus pažinimo. Suprask – bendrakeleivis žygyje į *aletheia*.

Filosofų susižavėjimas istorija pasirodo ne tik filosofijos istorijos rašymo procese, bet ir XVIII–XIX amžiuje ištryškusiame istorijos filosofijos fontane. Nuo Giambattistos Vico, Johanno Gottfriedo Herderio iki Immanuelio Kanto ir paties Georgo Wilhelmo Friedricho Hegelio, vieną svarbiausių savo paskaitų ciklą pavadinusius tiesiog „Istorijos filosofija“.

Istorija tampa ne tik filosofine problema, bet ir didžiuoju filosofiniu atsakymu. Savotišku kiautu po gamtos mokslų dominavimo į užribius nustumtų filosofinių sistemų plėtotei. Istorijoje įsikūnija Dvasia ar joje atsiskleidžia neišvengiami klasių kovos (Karlus Marxas), visuomenių vystymosi ir žlugimo (Oswaldas Spengleris) procesai. Istorijai būdingas protingumas, kurį filosofas tik turi pažinti ir išdidžiai su savo pažinimu supažindinti pasaulį.

Galiausiai Arnoldo Josepho Toynbee'io asmenyje istorikas ir filosofas susilieja į vienumą. Kai jau sunku ir beatskirti, ar filosofas atpažįsta istorijos dėsningumus, ar istorikas apibendrina įžvelgtus filosofinius dėsnius.

Ir štai man suraičius jau daugiau nei tris šimtus žodžių, mielas, bet griežtai akylas skaitytojas paklaus: o kurių velnių čia kalbama apie filosofo ir istoriko meilės romaną, jei teksto pavadinimas ir leidinio pobūdis mums žada aptarti ir net sulyginti filosofiją ir archeologiją?

Mielas skaitytojau, Levas Tolstojus irgi išsyk nepuolė prie Borodino batalijų ar nestūmė gerbiamos Anos Kareninos po traukinio ratais. Ši pasakojimo dalis apie abipusį filosofų ir istorikų susižavėjimą

yra įžanga, kurią išteisins tolesnės autoriaus įžvalgos beigi refleksijos, parodysiančios nuoseklų žengimą link filosofijos kaip archeologijos įsteigimo.

Kaip jau minėta, filosofijos ir istorijos draugystę nulėmė iš dalies panašiai besiklostę didžiųjų ar mažųjų Europos tautų interesai, panašios aplinkybės ir intelektinės įtampos. Filosofijos ir istorijos smagratis puikiai sukosi tiek Apšvietos, tiek jos paskatintų Romantizmo ar Tautų pavasario laikais.

Filosofinės ir istorinės išvados prisidėjo ir prie didžiųjų politinių ideologijų atsiradimo, padėjo sukurti didžiuosius modernizmo mitus, galiausiai intelektine šviesa apšvietė saloninį *Belle Epoque* siautulį.

Bet kaip ir visi audringi romanai, filosofija ir istorija staiga taip pat audringai smego į skyrybų bedugnę. Istorija vis labiau pradėjo dairytis į sėkmingus ir įvairius gamtos mokslus bei ne tiek efektingą, bet efektyvų jų metodą, o filosofija savo interesus susiaurino iki loginės kalbos analizės arba žemyne juos išplėtė iki ontologinių ar egzistencinių pasaulio skliautų. Charakterių nesuderinamumas staiga pradėjo griauti laimingą santuoką.

Dar labiau laimingą santuoką padėjo griauti tai, kad minėti filosofiniai-istoriniai apsjungimai, virtę visa naikinančiomis ideologijomis, pareikalavo milijonų nekaltų žmonių gyvybių. Žinoma, nė vienas romano dalyvis negalėjo prisiimti tiesioginės kaltės, tačiau toks mirties šešėlis lėmė racionalų siūlymą pagyventi atskirai.

O kaipgi archeologija? Kaip atskira mokslo šaka archeologija susiformavo tik XIX amžiuje, tad filosofai ilgą laiką į ją jokio dėmesio nekreipė. Juolab ką kalbėti išdidžiam filosofui, sėdinčiam dramblio kaulo bokšte, kai po juo kastuvėliu bando pasikasti archeologas?

Viską, ką filosofas turi žinoti apie archeologiją ir jos atradimus, puikiausiai galėjo papasakoti panašus ir panašiomis sąvokomis beigi koncepcijomis gebantis operuoti baltarankis pusbrolis istorikas. Su šituo bent susikalbėti galima ir neišsitepsi kanto (ne Immanuelio, o kelnių).

Dar mažiau smalsumo filosofams kėlė tai, kad archeologas iš prigimties esąs empirikas. Kaip koks, atsiprašant, Johnas Locke'as. O empirikų viskas jau kaip ir pasakyta. Tegul jie ten eina sau ir kurpia gamtamokslinį pasaulėvaizdį, nedrumsdami *aletheia* siekio įkarščio.

Taip ir būtų savo gyvenimą filosofas ir archeologas nugyvenę prasilenkdami ir tik baugščiai vienas kitą nužvelgdami it daugiabučio laiptinės kaimynai, jei ne prancūzų filosofas neklaūžada Michelis Foucault.

1926 metais gimęs M. Foucault priklausė tai kartai, kurios nežavėjo audringi filosofijos ir istorijos ryšiai platoniškosios tiesos paieškose. Anaip tol. Nepaisant to, kad istoriją M. Foucault laikė tyrimų objektu ir netgi buvo tituluojamas akademinio idėjų istoriko vardu, filosofo darbas jam atrodė... (dramatiška pauzė, per kurią skaitytojas gali nuryti seilę ar prisėsti ant kėdės, kad neišvirstų iš klumpių) kaip archeologo.

Būtent šio prancūzų filosofo dėka į filosofijos lauką atėjo *žinojimo archeologijos* sąvoka. Bendruosius principus ir bendrąsias tiesas kuriantis modernybės filosofas staiga tapo įvairius reiškinius, procesus ir jų kilmę, analizuodamas šaltinius, bandančiu „atkasti“ archeologu.

M. Foucault į idėjų istoriją ir istoriją apskritai žvelgė kaip į tam tikrus vienas kitą perklojusius sluoksnius, būtinus atverti, tirti ir pažinti, kad suprastume, kaip įvyko mus dabartyje suformavę mąstymo pokyčiai, kaip ir kodėl būtent taip mąstė to meto žmonės, ir kodėl šios žinojimo struktūros buvo pakeistos ar, atvirkščiai, išliko iki šiandienos.

Staiga paviršiuje istorinį raidos procesą stebėjęs ir abstrakčiai jį aprašinėjęs ar spekuliatyvias teorijas kėlęs filosofas tapo archeologu. Tuo, kuris žengia į istorinių tekstų, liudijimų, įvairiausių intelektinių artefaktų tamsumą ir siekia nustatyti būdingiausias jos bruožus, vystymosi etapus, reliktus.

Šiuo M. Foucault suformuotu principu ėmė remtis ir iki šiol remiasi nemaža dalis postmodernybės

filosofų. Ir visiškai nenuostabu, kad, ieškodami dabarties laikotarpio apibrėžimo, filosofijos lauke matome antropoceno amžiaus konstataciją.

Staiga, lyg niekur nieko, filosofija tapo archeologiška, perimdama ne tik archeologijos įtampas, bet ir kartais metaforiškai, kartais ir labai tiesiogiai archeologo darbo metodus, sąvokų rinkinius. Filosofas tapo tekstu, idėjų, koncepcijų archeologu.

Išsigydžiusi ir išgydyta nuo savo didybės filosofija save įvardijo kaip žinojimo, supratimo, vertinimo (etikos ar estetikos srityse) archeologiją.

Štai kokia netikėta kelionė nuo pat pirmosios Talio ištaros iki dabarties filosofinių antropoceno eros iššūkių.

Ar tai filosofija nupuolė nuo savo dramblio kaulo bokšto, ar archeologija pagaliau pakasė jo pamatus ir filosofą nuvertė? Nei viena, nei kita. Filosofija tiesiog žvilgtelėjo ir su filosofiniu greičiu (praėjus kiek daugiau nei pusantro šimtmečio) pamatė archeologijos metodų ir perspektyvų naudą.

Pagaliau posakis „prisikasti iki tiesos“ prarado savo įtampą, bet įgavo prasmę.